

Гега Петро Терентійович – начальник відділу Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,

Пустовіт Валерій Аркадійович – науковий співробітник Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України

Сутність протиправного перерозподілу та відчуження власності в Україні (рейдерство)

У статті досліджуються сутність протиправного перерозподілу та відчуження власності (рейдерства), особливості та причини його прояву в Україні. Визначено шляхи протидії цьому негативному явищу.

Ключові слова: злиття, поглинання, об'єднання, протиправний перерозподіл, відчуження, рейдерство, захоплення.

Постановка проблеми. Ринок злиття і поглинання в міжнародній практиці серед компаній зарекомендував себе як один із головних інструментів стратегії форсованого розвитку бізнесу. Компанії, які прагнуть підвищити свою капіталізацію, ефективність роботи, а також оптимізувати управлінські та виробничі процеси, рано чи пізно усвідомлюють необхідність злиття або поглинання. Крім того, в даному випадку одним із важливих чинників є можливість об'єднати ресурси, отримавши стратегічну перевагу на ринку.

Усі угоди по злиттю і поглинанню поділяють на дві великі групи: дружні та недружні.

Під дружнім поглинанням розуміють угоди, в яких обидві сторони – і поглинач (acquirer), і компанія, що поглинається (target), зацікавлені у здійсненні угоди чи як мінімум не протидіють їй. При цьому

сторони дійшли згоди в істотних умовах угоди, включаючи вартість компанії, що поглинається, а також порядок розрахунків.

При недружньому поглинанні, компанію, що поглинає іншу компанію шляхом скуповування її акцій, з метою одержання контрольного пакету, називають “рейдером”, вживаючи заходи з придбання чужої компанії, вона не порушує закон, а лише діє всупереч волі керівництва та контролюючих акціонерів, що дозволяє розглядати навіть випадки ворожого (недружнього) поглинання підприємств, як об’єктивні процеси, що сприяють динаміці економічного зростання та розбудові потужної конкурентоспроможної економіки. Відповідну діяльність у багатьох країнах урегульовано законодавчо.

Спеціалістами із ринку злиття і поглинання наголошується на недосконалому правовому регулюванні процесів злиття і поглинання в Україні, низькому рівні правової культури, відсутності ефективних правових механізмів забезпечення права власників, високому рівні корупції, маніпулюванні адміністративним ресурсом. Відповідно, основною проблемою українського корпоративного ринку є можливість здійснення незаконних рейдерських атак на об’єкти власності, що в обхід отримало назву “рейдерство”.

Стан дослідження. Питанням сутності протиправного перерозподілу та відчуження власності (рейдерства) в Україні присвячена значна кількість наукових праць. Над проблемою рейдерства тривалий час дискутують десятки вчених юристів, економістів, науковців, представників судових і правоохоронних органів.

Окремі аспекти розвитку та прояву рейдерства в Україні висвітлювали у наукових працях І. Г. Богатирьов, П. В. Берназ, В. І. Василенчук, З. С. Варналій, А. А. Галючек, М. С. Городецька, Б. М. Грек, Т. Б. Грек, О. О. Дульський, О. Г. Кальман, М. А. Колесник, А. О. Кривий, В. А. Мисливий, О. І. Медведько, С. М. Москаленко, М. А. Погорецький, В. Ф. Примаченко, Б. В. Романюк, Л. П. Скалзуб, Є. Д. Скулиш, С. С. Чернявський, В. П. Шеломенцев та багато інших. Проте, єдиного підходу як до визначення поняття “рейдерство”, так і характеристики його суті досі немає. Оскільки немає законодавчого визначення цього терміну, кожен тлумачить його на свій розсуд. При такому підході неможливо виробити єдиної тактики та ефективних методів протидії цьому негативному явищу.

Метою статті є визначення суті протиправного перерозподілу та відчуження власності (рейдерства), особливостей і причин його прояву в Україні та шляхів протидії.

Виклад основного матеріалу. На думку низки дослідників, які займалися дослідженням даної проблематики, слово рейдерство походить від слова “рейдер”, яке вперше з’явилося у Великобританії. Як ві-

домо, в середині ХХ століття таку назву мало одне з англійських морських піратських суден. Але в лексику військово-морської справи поняття “рейдер” увійшло як проведення морських операцій під час військових дій спеціально підготовленими для знищення бойових і торгових суден ворога морськими суднами.

Часто економічне рейдерство, у разі застосування силових методів, за аналогією порівнюють з морським рейдерством – піратством. Це найбільш груба, але не єдина форма потурання прав власності суб’єкта господарювання. Таке порівняння має певні підстави та вказує на наявність у них спільних ознак. Переважна більшість учених, науковців, розкриваючи сутність і походження поняття “рейдерство” звертаються за тлумаченням до словника іншомовних слів, де зазначено, що термін “рейдерство” походить від англійського слова “raid”, яке тлумачиться як іменник, і як дієслово. Якщо його розглядати як іменник, то це означає “набіг”, раптовий напад”, а як дієслово – “грабувати”, “спустошувати”, “робити спроби знищити курс акцій шляхом продажу великої кількості цінних паперів” [1, с. 598].

Інші вчені вважають, що рейдерство – це інструмент захоплення, який включає в себе комплекс юридичних, психологічних, економічних, військово-спортивних методик і технологій [2, с. 62].

Деякі дослідники виокремлюють: біле рейдерство (законне поглинання компанії); сіре рейдерство (неоднозначні ситуації, коли важко розібратися хто правий, а хто ні; часто пов’язане з недоліками законодавства, скориставшись якими активна сторона захоплює підприємство; може бути пов’язане з підкупом посадових осіб або з підrobкою документів); чорне рейдерство (відверте силове захоплення, що носить незаконний характер) [3].

Як бачимо, наведення лише окремих точок зору, що стосується досліджуваного поняття, вказує на наявність різних поглядів і підходів до визначення його походження та сутності. Проте, має місце чітке розмежування фактів перерозподілу, відчуження власності законним, напівзаконним та незаконним шляхом. Саме незаконний метод перерозподілу (захоплення) власності має ознаки “рейдерства”. Такі підходи до тлумачення поняття “рейдерство” пов’язані з тим, що в правовому полі України не існує офіційного визначення цього терміну.

Прояви рейдерства в його різноманітних формах спостерігалися в різні часи і майже в усіх країнах з ринковою економікою.

Рейдерство в сучасному розумінні, тобто знищення компанії і перерозподіл її власності та корпоративних прав, з’явилося у США в 60–70-х роках ХХ століття. Найпершим рейдером, за оцінками спеціалістів, став Джон Рокфеллер, засновник Standart Oil, який різними

способами скуповував акції своїх конкурентів для зміцнення і процвітання власного бізнесу ще наприкінці XIX століття [4].

Сьогодні це негативне явище існує і в Україні, незважаючи на те, що в державі створено й діє ціла система органів з протидії рейдерству. Вперше прояви рейдерства з'явилися в нашій країні на початку 90-х років минулого століття. Це було відверте, із застосуванням фізичного насильства, кримінальне захоплення підприємств.

У XXI столітті стали використовуватися дещо інші методи рейдерства, які мають місце й сьогодні. Вони характеризуються напівлегальним захопленням підприємств із використанням корупційних зв'язків, неправосудних рішень, шляхом підкупу посадових осіб, підробки документів, обману або введення в оману сторін угод та ін.

Окремі дослідники вважають, що "рейдерство" по-українськи має свої особливості та здебільшого полягає у набутті сумнівними шляхами тимчасового права розпоряджатися активами та якнайшвидшим продажем цих активів, пов'язаним із рейдером, особам, із подальшим перепродажем вилучених активів між пов'язаними особами, маючи на меті завадити (унеможливити) їхньому поверненню законним власникам.

Суттєвими ознаками рейдерства в Україні є протиправне привласнення, захоплення чужого майна, як один із видів діяльності організованих злочинних угруповань, яка супроводжується вчиненням цілої низки злочинів.

Загальноприйнятими причинами існування рейдерства в Україні визнають: недосконалість чинного законодавства, корумпованість виконавчої та судової влади; правовий нігілізм – як у суб'єктів господарювання, так і у представників органів влади; нестабільність політичної ситуації та перерозподіл власності між фінансово-промисловими групами, зловживання при проведенні загальних зборів акціонерів, фальсифікації під час викупу акцій, неправомірне збільшення статутного фонду з "розмиттям" контрольного пакету; відсутність державних інститутів, які б ефективно захищали права власника.

Про факти рейдерства в Україні майже щоденно з'являється інформація в ЗМІ та повідомленнях правоохоронних органів.

Окремі дослідники цієї проблематики вказують на наявність спеціалізованих рейдерських груп, що діють в Україні, називають навіть їх кількість, вік, професію рейдерів і кількість суб'єктів господарювання, що потрапили під їхні дії.

За оцінками експертів, сьогодні в Україні діє від 35 до 50 професіональних рейдерських груп. Спираючись на цілий комплекс засобів – психологічний натиск, шантаж, підробку документів, підкуп силових структур, вони створюють умови для рейдерських атак, захоплення

і перерозподілу власності за межами закону. Під рейдерські атаки загалом в Україні вже потрапили 3,7 тис. суб'єктів господарювання. Річний обсяг рейдерського перерозподілу власності сягає в середньому від 2 до 3 млрд дол. США [4]. У той же час, лише в окремих випадках порушувалися кримінальні справи. За даними МВС України у 2009 р. було зареєстровано 103 факти, що пов'язані з порушенням прав законних власників і силовим захопленням підприємств (“рейдерство”), у 2010 р. – 59, 2011 р. – 27, а в 2012 р. лише 18 [5]. Такий стан справ, на нашу думку, вказує на невміння правоохоронних органів, при відсутності у Кримінальному кодексі України, спеціальної норми, яка передбачала б відповідальність за протиправне захоплення власності, застосовувати чинне законодавство. І це при тому, що проблеми кваліфікації діянь рейдерів присвячено чимало наукових праць.

Окремі дослідники класифікують рейдерів за певними ознаками. Так, рейдерами можуть бути: окремі особи, які використовують корумпованість певних структур державної влади й управління та прагнуть заволодіти чужим житлом чи іншою власністю; спеціальні фірми або групи людей, які об'єдналися з метою професійного заняття рейдерством, у тому числі групи, що спеціалізуються на захопленні земель, квартир, підприємств, акцій тощо; галузеві холдинги, які прагнуть усунення конкурентів у своїй сфері шляхом їх поглинання; великі холдинги й фінансово-промислові групи, які знаходяться, як правило, у великих містах і володіють великими ресурсами й можливостями: збільшення своїх активів; несумлінні керівники компаній, які мають доступ до особливо важливих для компанії документів, схем керування та активів; партнери по бізнесу або дрібні акціонери тощо [6].

Інші ділять рейдерів за характером використання незаконних і неринкових методів захоплення власності; розрізняють за колективністю дій (одиначки, взаємопов'язані групи рейдерів); за суб'єктами (приватне та державне рейдерство); за напрямками (інвестиційне та ліквідаційне); за технологіями (домінування силових методів або корпоративних технологій).

Проте, можуть бути й інші учасники подій при перерозподілі власності як з боку сторони, яка захоплює, так і з боку сторони, яка відстоює свої права. В залежності від поведінки учасників у подальшому кваліфікуються їхні дії.

Проблемним питанням кримінальної відповідальності за захоплення підприємств (рейдерство) присвячено окремі праці, в яких надається кримінально-правова характеристика злочинів, що пов'язані із захопленням підприємств.

На думку деяких вчених, ознаки рейдерства можуть проявлятися у таких складах злочинів, передбачених Кримінальним кодексом України:

- злочини у сфері господарської діяльності (ст. 206 – протидія законній господарській діяльності; ст. 219 – доведення до банкрутства; ст. 223 – порушення порядку випуску (емісії) та обігу цінних паперів тощо);

- злочини загальнокримінальної спрямованості (шахрайство, грабїж, підробка документів тощо);

- службові злочини (зловживання владою або службовим становищем, перевищення службових повноважень, хабарництво тощо);

- злочини проти правосуддя (ст. 375 – винесення завідомо неправосудного рішення, ухвали або постанови, завідомо неправдиве показання тощо);

- злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян (самоправство, викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження, втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, підроблення документів, печаток, штампів і бланків, їх збут, використання підроблених документів тощо) [7].

Однак, зазначений перелік статей КК України, за якими можна здійснювати правову оцінку подій, пов'язаних із захопленням підприємств і окремих об'єктів, не є вичерпним. Нерідко дії учасників проти-правного захоплення підприємств можуть бути кваліфіковані й за ознаками злочинів, передбачених статтями ст.ст. 115, 116, 118 – умисне вбивство (та замах), ст.ст. 121–125 – умисні тілесні ушкодження, ст. 129 – погроза вбивством, ст. 187 – розбій, ст. 194 – умисне знищення або пошкодження майна, ст. 263 – незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, ст. 279 – блокування транспортних комунікацій, а також захоплення транспортного підприємства, ст. 293 – групове порушення громадського порядку, ст. 294 – масові заворушення, ст. 295 – заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку, ст. 296 – хуліганство, ст. 341 – захоплення державних або громадських будівель чи споруд, ст. 342 – опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, члену громадського формування з охорони громадського порядку, ст. 345 – погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу, ст. 348 – посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку та іншими статтями КК України в залежності від вчинюваних діянь.

Окремі вчені виокремлюють три групи злочинів, пов'язаних з рейдерством. До першої вони відносять злочини, спрямовані на порушення прав законних власників і захоплення підприємств шляхом

застосування насильства. До другої – злочини, що спрямовані на порушення прав законних власників і захоплення підприємств шляхом обману та до третьої – дії, пов'язані з протиправною (корупційною) діяльністю службових осіб [8]. Проте, зазначені групи злочинів стосуються лише кваліфікації діянь, безпосередньо учасників рейдерського захоплення.

З огляду на викладене, вважаємо, що у чинному Кримінальному кодексі України передбачено відповідальність за більшість протиправних дій, що вчиняються при рейдерському захопленні, тому немає необхідності у формулювати нову кримінально-правову норму. Сьогодні правоохоронні органи мають усі можливості притягати рейдерів до відповідальності, навіть за відсутності спеціальних статей, але не завжди цим користуються.

Хоча існує думка, що протидія рейдерству буде ефективною й матиме комплексний характер тільки в разі передбачення кримінальної відповідальності за замовлення, організацію та вчинення неправомірних дій, які мають ознаки рейдерства. Проте, це не головна проблема, яка потребує вирішення.

Формування державних механізмів протидії рейдерству має передбачати розробку і реалізацію комплексу заходів, у тому числі удосконалення чинного законодавства та реформування судової системи захисту прав власності.

Необхідно також розробити цільову програму попередження злочинності у сфері економіки й, зокрема, злочинів, пов'язаних з протиправним перерозподілом і відчуженням власності (рейдерством), яка була б зорієнтована на усунення чинників, що сприяють поширенню цього явища.

Список використаних джерел

1. Словарь иностранных слов / [под ред. И. В. Лёхина и проф. Ф. Н. Петрова]. – М. : Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1955. – 854 с.
2. Полушкин О. А. Рейдерство: пути решения актуальных проблем / О. А. Полушкин // Закон и право. – 2008. – № 2. – 75 с.
3. Материал из Википедии – свободной энциклопедии / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org/wiki>.
4. Бабич Т. Рейдерство в Україні – загроза національній безпеці [Електронний ресурс] / Т. Бабич // Віче. – 2010. – № 14. – Режим доступу : www.viche.info/journal/2105/.
5. Звіт про виявлені факти, що пов'язані з порушенням прав законних власників та силовим захопленням підприємств (“рейдерство”) за 2009, 2010, 2011, 2012 рр. (форма 1-Р (391) МВС України) / Відомчий документ.
6. Грек Б. М. Поняття та історичні передумови розвитку рейдерства в Україні [Електронний ресурс] / Грек Б. М., Грек Т. Б. – Режим доступу : www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Advokat/2010_9/2010-9-Grek.pdf.

Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)

7. Проблемні питання щодо кримінальної відповідальності за захоплення підприємств (рейдерство) : метод. рек. / [І. Г. Богатирьов, А. А. Галючек, М. С. Городецькі, А. О. Кривий, В. А. Мисливий, В. Ф. Примаченко, О. Ф. Фрицкий]. – Дніпропетровськ : Дніпр. держ. у-т внутр. справ, 2010. – 48 с.

8. Протидія злочинним захопленням суб'єктів господарювання як виявам рейдерства : посібник / [С. С. Чернявський, О. Є. Користін, Я. В. Монастирський та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. – К. : Київ. Нац. ун-т внутр. справ 2009. – 60 с.

В статье исследуется сущность противоправного перераспределения и отчуждения собственности (рейдерства), особенности и причины его проявления в Украине. Определены пути противодействия этому негативному явлению.

The article is devoted to the investigation of the essence of the illegal redistribution and alienation of property (raiding), features and reasons of its manifestation in Ukraine. The ways to counteraction are determined.

Стаття надійшла до редакції журналу 29 березня 2013 року.